

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDAGI DOLZARB MASALALAR.

Abdusamatov Javlonbek Qahramon o'g'li
"Maktab menejmenti" yo'nalishi talabasi.

ANNOTATSIYA. Ta'lim muassasalari o'quv jarayonini tashkil etishda etarlicha mustaqillikka ega emas, ular mehnat bozorining o'zgaruvchan sharoitlariga yaxshi moslashmagan. Ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish tashkilotlarining malakali kadrlarni tayyorlash, ish bilan ta'minlash jarayonidagi hamkorligi qoniqarli deb bo'lmaydi. Davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish ishlari ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish tashkilotlari, ish beruvchilar bilan birgalikda keng muhokama qilinmaydi.

Kaliti so'zlar: Tashqi baholash, Ta'limdagi muammolar, tizimlilik, bozor raqobati, vaqt bombasi.

АННОТАЦИЯ. Образовательные учреждения не обладают достаточной самостоятельностью в организации учебного процесса, недостаточно адаптированы к изменяющимся условиям рынка труда. Взаимодействие образовательных учреждений и производственных организаций в процессе подготовки и трудоустройства квалифицированных кадров нельзя признать удовлетворительным. Разработка и внедрение государственных образовательных стандартов широко не обсуждаются с образовательными учреждениями, производственными организациями и работодателями.

Ключевые слова: Внешняя оценка, проблемы в образовании, системность, рыночная конкуренция, бомба замедленного действия.

Abstract: Educational institutions do not have sufficient independence in the organization of the educational process, they are not well adapted to the changing conditions of the labor market. The cooperation of educational institutions and production organizations in the process of training qualified personnel, employment cannot be considered satisfactory. The work on the development and implementation of state educational standards is not widely discussed together with educational institutions and production organizations, employers.

Key words: External assessment, problems in education, systemativeness, market competition, time bomb.

Xalq ta'limi O'zbekistonda ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Aynan maktab ta'limining sifati va qulayligi davlatning rivojlanish istiqbollari aks ettirib, yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun

zamin yaratadi. Ta'lim uchun mablag'larni tejash mumkin emas, degan fikrga qo'shilmasdan boshqa ilojimiz yo'q. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasida maktab ishlari davlat nazoratida ekanligi bejizga ta'kidlangan emas.

Abdulla Avloniy aytganidek «Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir»

Ma'lumki, mamlakatimizdan iqtidorli bolalarni aniqlash, o'qitish va tarbiyalash, ularni yanada qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish, ma'naviy boy va rivojlangan avlodni shakllantirish maqsadida 2019 yili xorijiy ta'lim tashkilotlari bilan birgalikda ishlab chiqilgan o'quv rejalari va dasturlariga muvofiq ta'lim jarayoni ingliz tilida olib boruvchi Prezident maktablarini tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilingan, bu esa ta'lim sifatining ilg'or andozalari qo'llanilayotganidan dalolat bermoqda. Maktab ta'limi, ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, xorijiy tillarni chuqur o'rganish imkoniyatlarini yaratish sohasida muhim voqealardan biri bu ijodiy va ixtisoslashtirilgan maktablarning tashkil etilishi bo'ldi.

Umuman ta'lim sohasida mavjud yutuqlarga qaramasdan xalq ta'limida bir qator muammolar mavjud. Ayniqsa, hozirgi axborot asrida deyarli muntazam ravishda ijtimoiy tarmoqlarda maktablardagi ta'lim muammolari haqida xabarlar yoki materiallarni uchratish mumkin. Ular orasida vaqtinchalik tusga ega (masofaviy ta'limga o'tish, qonunchilikdagi o'zgarishlar) hamda tizimli (jamiyatda o'qituvchilarga munosabat, ijtimoiy-iqtisodiy muammolar) muammolar mavjud.

Ta'limdagi muammolar davlatning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Shu munosabat bilan joriy yilning 28 yanvar kuni bo'lib o'tgan yig'ilishda Davlatimiz rahbari darajasida maktab ta'limi sohasidagi muammolar va dolzarb masalalar qayd etildi, qator takliflar ilgari surildi. Albatta, bunday g'amxo'rlik maktab ta'limining ustuvorligidan dalolat beradi. Biroq, maktab ta'limi muammolari tizimli va mustaqil tarzda hal qilinishi kerak. Muammolar chetdan turib hal qilinadi, deb o'ylash xatodir, shuning uchun xalq ta'limi sohasidagi davlat siyosatida ishtirok etadigan barcha davlat organlaridan tashabbuskorlik talab etiladi.

Ta'limning asosiy muammolari va uning sifati tushib ketishining sabablari:

- O'qituvchilar va jamoatchilik o'rtasidagi munosabatlardagi muammolar. Hech kimga sir emaski, yaqin vaqtgacha o'qituvchilar faoliyatida darslarni yuqori sifatda o'tkazishga va pedagogik faoliyat bilan shug'ullanishga to'sqinlik qiladigan bir qator ob'ektiv muammolar mavjud bo'lgan.

- O'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmatini bunday kamsitish maktabda nosog'lom muhitni yaratadi. Oqibatda o'qituvchilar barcha

muammolar va muvaffaqiyatsizliklar uchun malomat qilinadi, bu esa adolatdan emas. Bunday munosabat yoshlarning o'qituvchilik kasbiga bo'lgan qiziqishini oshirishi dargumon. Shuning uchun o'qituvchilarga nisbatan hurmatsizlik va qo'pollik "vaqt bombasi" kabi taraqqiyotni orqaga surib, uning oqibatlari davlatning kelajakdagi rivojlanishida aks etadi.

- Jamiyat va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlardagi muammo – bu ota-onalarning o'qituvchilarga nisbatan munosabati. Bugun ota-onalar barcha qiyinchiliklarda o'qituvchilarning o'zlarini ayblashga, noto'g'ri bo'lsa ham bolalarini himoya qilishga ko'proq moyilligi kuzatilmoqda.

- Albatta, ba'zi o'qituvchilar tomonidan nojo'ya xatti-harakatlar sodir etilishi holatlari ham mavjud. Ruhiiy muvozanatning yoki pedagogik mahoratning etarli emasligi tufayli o'qituvchilar sha'nini haqoratlash yoki kamsitish holatlari yuzaga kelishi mumkin. Pedagogika har doim tarbiyalanuvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olishi kerak, aks holda o'qitish samaradorligi past bo'ladi.

- Umuman olganda, Internetda o'qituvchi va o'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmatini kamsituvchi materiallarning tarqatilishi axborot xavfsizligiga tahdididir. Shu munosabat bilan jamiyatning axborot muhitida o'qituvchilarga nisbatan munosib hurmat va ehtirom madaniyatini shakllantirish choralarini ko'rish zarur. Bolalar bog'chasi va oiladan boshlab bolalarni ustozlarga hurmat ruhida tarbiyalash lozim.

- Maktab o'qituvchisi kasbining obro'si unchalik yuqori emasligi. Afsuski, maktab o'qituvchisi talab yuqori bo'lgan kasblardan biri emas. Birinchidan, bu o'qituvchilarning ish haqi bilan bog'liq. Xorijiy mamlakatlarda o'qituvchilar uchun munosib maosh to'lashga katta e'tibor qaratilgan. Masalan, Shvetsariyada o'qituvchilarning maoshi oyiga 6240 dollargacha, Germaniyada – 5500 evrogacha, Yaponiyada – 3900 dollargacha, AQShda – 3900 dollargachini tashkil etadi. Ish haqining pastligi o'qituvchilarni yangi daromad manbalarini izlashga undaydi. Ba'zida o'qituvchilar qo'shimcha ish qidirishlari kerak. Ayrim o'qituvchilar dars soatlari sonini ko'paytirishga harakat qilishadi, bu o'qitish sifatini pasaytiradi va bir vaqtning o'zida boshqa o'qituvchilarni ish vaqtidan mahrum qilishi mumkin. Kimdir 1,5 stavkada va boshqasi esa yarim stavkada ishlayotgan vaziyat vujudga kelishi mumkin.

- Maktablarning moddiy-texnik ta'minot bilan bog'liq muammolar. Zamonaviy maktab talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlar uchun qulay platforma sanaladi. Bu qulaylik maktabning zamonaviy texnologiyalar (smart-doskalar, kompyuter jihozlari) bilan ta'minlanishini talab qiladi. Bularsiz maktab ta'limi zamonaviy voqelikdan orqada qoladi, bu esa ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, lozim darajadagi moddiy-texnik ta'minot ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Moddiy-texnik muammolar maktablarni raqamlashtirish jarayonini yanada sekinlashtiradi.

Maktab tizimida hali ham xar xil turdagi hisobotlar mavjud bo‘lib, odatda ular qog‘oz shaklida tuziladi. O‘qituvchi kasbining psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda bunday ovoragarchilik o‘qituvchilarga ta‘lim metodikasini takomillashtirishga va darslarga puxta tayyorgarlik ko‘rishga imkon bermaydi. Bunday sharoitda qanday sifat haqida gapirish mumkin? Hech shubhasiz, zarur shart-sharoitlarni yaratmasdan, o‘qituvchilardan ijobiy natijalarni talab qilish adolatdan emas. Ba’zida o‘qituvchilar moddiy-texnik muammolar uchun “javob berishlari”ga to‘g‘ri kelmoqda.

- Maktabdagi o‘quv dasturlari muammolari. Ta‘lim jarayonini zamonaviy talablarga javob bermaydigan eskirgan o‘quv dasturlari asosida tashkil etish yana bir muammoldan biri sanaladi. O‘quv adabiyotlaridagi matn tushunish uchun “murakkabligi” va o‘qitishning asosan nazariy jihatdan yo‘naltirilganligi o‘quvchilarda tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga imkon bermaydi, o‘qituvchilarning ijodiy yondashuvini cheklaydi. Ba’zi hollarda, tizimlilik etishmaydi va shuning uchun boshlang‘ich sinflarda olingan bilimlar yuqori sinflarda to‘ldirilmaydi.

- Shu o‘rinda Prezident, ixtisoslashtirilgan va ijod maktablari tajribasini qo‘llash maqsadga muvofiq. Bugungi kunda 790 ta ixtisoslashtirilgan maktablarda aniq fanlar va xorijiy tillar ilg‘or xorijiy tajriba asosida chuqur o‘rganilmoqda. Prezident va ijodiy maktablarda ta‘limga yondashuv iqtidorli bolalarni aniqlash, tanlash va tarbiyalashga, ularning har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratishga qaratilgan. Mazkur maktablar o‘quvchilarning qiziqishlari va xususiyatlarini inobatga olgan holda, ayrim fanlar va ularni o‘rganish darajasini tanlab olish orqali o‘quv jarayonini individuallashtirish usullaridan foydalanadilar. Shuning uchun ko‘pgina ota-onalar farzandlarini ushbu maktablarda ta‘lim olishini nsti ko‘rishadi. Bizning fikrimizcha, ushbu maktablarning yutuqlari 2025 yilda milliy o‘quv dasturiga o‘tish bo‘yicha rejalashtirilayotgan chora-tadbirlarni amalga oshirishda hisobga olinishi kerak.

- Joylarda umumiy o‘rta va maktabdan tashqari talim sohasida davlat siyosatini amalga oshirish, umumtalim muassasalari rahbarlarini tanlash va joy-joyiga qo‘yish masalalarini hal etish, idoraviy mansub tashkilotlarning mulkidan samarali foydalanishda xalq talimi boshqaruv organlari rolining etarli darajada emasligi;

- Umumtalim muassasalari rahbarlari zimmasiga ularga xos bo‘lmagan vazifalar va funksiyalarni yuklash, muassasa direktori va uning o‘rinbosarlari o‘rtasida vakolatlarning aniq taqsimlanmaganligi, ular faoliyati samaradorligini baholashning aniq mezonlari va parametrlari mavjud emasligi;

- Umumiy o‘rta talimning dolzarb masalalari va ularning natijalarini amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha chuqur ilmiy tadqiqotlarning mavjud

emasligi, o'quv-tarbiya jarayonini uslubiy taminlash masalalarida xalq talimi bo'limlari va umumtalim muassasalari o'rtasida o'zaro hamkorlik darajasining pastligi;

- Rahbarlar, o'qituvchilar va umumtalim muassasalari boshqa xodimlarining kasbiy faoliyatiga asossiz ravishda aralashuvdan himoya qilish mexanizmlarining samarasizligi, nazorat qiluvchi va boshqa davlat organlari tomonidan maktablarni tekshirish haddan ziyod ko'payib ketganligi; talim sifatini taminlash, o'qituvchilarning bilim darajasini va pedagogik mahoratini oshirish masalalarida umumtalim muassasalari faoliyatidagi ochiqlik va shaffoflik darajasining etarli darajada emasligi, o'quv-tarbiya jarayoni ustidan samarali jamoatchilik nazoratining mavjud emasligi;

- Xalq talimi tizimi muassasalarini moliyalashtirish va moddiy-texnik taminlash mexanizmining mukammal emasligi, ularning faoliyatiga zamonaviy me'moriy echimlar, innovatsion ishlanmalarni va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish darajasining pastligi;

- Ta'lim muassasalari o'rtasida o'zaro hamkorlik to'liq yo'lga qo'yilmaganligi;

- O'quv mashg'ulotida ta'lim oluvchilarga bahslashish, o'zining fikrini bayon etishga imkon juda kam berilishi, ayrim mashg'ulotlarda pedagoglar eski ma'lumotlarni takrorlash bilan cheklanib qolayotganligi, ularning talab darajasida tayyorgarlik ko'rmaganligi, bilim va kasb saviyasining pastligi jiddiy muammo bo'lib qolmoqda, kompetentliklari esa etarli darajada emasligi sezilmoqda.

- Maktablarda o'qituvchilar o'z ustida ishlamay qo'ygan. Ko'p miqdordagi iqtidorli insonlar yo maktabni tark etadi yo iqtidori ochilmay qolib ketadi. Amaldagi ta'lim tizimimizda o'qituvchining darsi qanchalik sifatli ekanligini baholashning samarali mezonlari yaratilmagan. O'qituvchilar tashkiliy masalalar bilan o'ralashib qolgan. Qanchalik xunuk eshitilmasin, tan olishga majburmiz: dars ikkinchi darajali narsaga aylanib qolgan. Sir emas, ayrim hollarda (doim emas) komissiya a'zolari joyida hammaga tanbeh berib, obro' orttirishga intiladi. Maqsad kamchilikni bartaraf etish emas, aybdorlarni jazolash bo'lib qoladi. Ba'zida mutlaqo mantiqqa zid gaplar ham bo'ladi.

- Bolalar maktab hamda kollejga majburligidan boradi. Talabalarning universitetga borishdan maqsadi faqat diplomli bo'lish. Iloji bo'lsa, umuman o'qishga bormay, baho olib yursa. O'quvchilarda o'rganishga qiziqish yo'q. Borlarida ham katta sinfga o'tgan sari qiziqish kamayib boraveradi. Bu endi iqtisodiyot darajasi bilan bog'liq. Yuqori malakali kadrga bizda yaxshi haq to'lanmaydi. Ba'zida hatto u ishga olinmaydi, ham.

- Umuman ish beruvchi, hoh u davlat bo'lsin, hoh xususiy tashkilot, eng sara kadrlarni ishga olishga intilmaydi. Bozor raqobati muhiti to'la

shakllanmagan. Shu bois ham, ishning sifatini oshirishga, demakki, eng zo'r kadrlarni jalb qilishga harakat qilinmaydi. O'z-o'zidan ota-onalar farzandining bilimli, saviyasi baland bo'lishiga ko'pam intilishavermaydi. Ta'limdagi eng katta muammo aynan mana shu. Agar aholida ta'limga ehtiyoj yuqori darajada bo'lganida, ular bilimni izlab topishardi. Ular bilimli o'qituvchilarni qadrlagan bo'lishardi. Ular baho olishga emas, bilim olishga qiziqqan bo'lishardi. Ular o'qituvchidan yaxshi darsni talab qilib olgan va shunga yarasha haq ham to'lashga tayyor bo'lishardi.

- Ustoz dars mahal bekor o'tirmaydilar. Davomat bo'lsa bor, o'quvchilar jim o'tiribdi, mavzu nomi doskada yozilgan. Ularga dars o'tganing bilan ham, hech qaysinisiga fan qiziq emas. Undan ko'ra, o'quvchilar jim telefonini o'ynasin, o'qituvchi opa paypog'ini to'qisin. Asosiysi, hamma sinfxonada o'tirsa, bas. Qarabsizki, 3 ta darsda 1 juft paypoq tayyor. Siz bo'lsa o'qituvchining kitob o'qishga vaqti yo'q deysiz. Vaqt tiqilib yotibdi. Motivatsiya yo'q.

- Motivatsiya masalasiga alohida to'xtalib o'tsam. Shu erida juda katta kamchiliklarimiz ko'zga tashlanadi. Maktabdanoq o'quvchilarni faqat tanbeh yoki maqtov yordamida tarbiyalaymiz. "Qamchi va pryanik" uslubidan boshqasiga yo erinamiz, yo aqlimiz etmaydi. Vaholanki, bolaning o'zidagi ishtiyoqni kuchaytira olish zarur. Farzandlarimiz ustozdan dakki eshitmaslik uchun yoki maqtov eshitish uchun o'qiydi. Fanning o'ziga bo'lgan qiziqish so'nib qoladi. Shu usulda tarbiya olgan kadrlar keyinchalik qaysi sohada ishlasa ham "qullik falsafasi"ga tayanib yashovchi, o'zidan yuqori odamga o'ylamay-netmay bo'ysunuvchi, oz'idan quyidagini esa bir tiyinga olmaydigan manqurtga aylanadi-qoladi. Bu masalalarni bartaraf etish pedagoglarning malakasini muntazam oshirishini, bunda alternativ usullarni qo'llash hamda tinimsiz izlanishlarini yo'lga qo'yish kabi vazifalarni amalga oshirishni taqazo etadi. Bu o'z navbatida pedagoglarga katta mas'uliyat yuklaydi.

Hozirda o'quv dasturi mazmuni va strukturasi qayta ko'rib chiqish juda muhim. U pedagog uchun "ko'zgu" vazifasini bajarilishi lozim. Chunki, inson ko'zgu (oyna)ga qarab o'zining butun bir vujudini ko'radi. Shuning uchun ham pedagog o'z fani bo'yicha o'quv dasturiga qarab, butun bir faoliyatini, o'quv mashg'ulotlarida ta'lim oluvchilarga etkazishi lozim bo'lgan jarayon borishini, unda amalga oshirishi zarur bo'lgan vazifalarni eslaydi. Lekin, amaldagi fan dasturlarida o'ziga yarasha kamchiliklari ham mavjud. Hozirgi kunda shunga o'xshash dolzarb muammo va masalalar umumiy o'rta ta'lim yoki zamonaviy ta'lim tizimini sifatini rivojlanishini keskin ortga tortmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Musurmonov, r., Khimmataliev, D. O., Sultanova, D. A., Tursunbaeva,

Y. R., Khakimova, i. K., & Musurmonova, M. (2023). In the conditions of new uzbekistan the main issues of science and modern education. *Telematique*, 7686-7694.

2. Rasulov, a. N., & Narimonov, J. M. (2022). Pedagogik ta'lim innovatsion klactepi shapoitida "iqticodiy bilim acoclapi" fanini o'qitishning tashkiliy va pedagogik shapoitlapi. *Academic research in educational sciences*, 3(12), 76-79.

3. Joldasovna, b. Z. (2023). Maktab menejmenti yo'nalishining ta'lim sohasida tutgan o'rni. *Pedagog*, 6(4), 104-109.